

Van hoog tot laag afgestraft: Betekenis en functie van Jeremia 46:25-26a

ERIC PEELS (UNIVERSITEIT VAN DIE VRYSTAAT/THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT VAN APELDOORN)

ABSTRACT

In de samengestelde bundel van profetieën tegen Egypte in Jer. 46 vormt de sectie van vss 25-26 een probleem. Stilistisch en inhoudelijk wijkt dit gedeelte af van de voorgaande profetie (vss 13-24), maar tegelijk lijkt er een zekere samenhang mee te zijn. Dit artikel onderzoekt of het laatste het geval is, en zo ja, op welke wijze vss 25-26 als integrerend onderdeel van de voorafgaande profetie gelezen kan worden. Op basis van een nieuwe exegese van deze tekstpassage en een analyse van gemeenschappelijke elementen van beide gedeelten, verdedig ik de stelling dat vss 25-26, hoewel vermoedelijk een latere redactionele toevoeging, doelbewust de voorafgaande profetie voorzien van een verdiepende conclusie.

Part of the composite collection of oracles against Egypt in Jer 46 is the section of vv. 25-26. With respect to style and content, this passage obviously deviates from the preceding prophecy (vv. 13-24). At the same time, however, the reader senses some kind of connection between the two sections. In this article, I investigate this issue, trying to understand how vv. 25-26 can be read as part and parcel of the preceding oracle against Egypt. On the basis of both a new exegesis of vv. 25-26 and an analysis of the common features of the two passages, I will argue that vv. 25-26, although probably a later redactional addition, function as a climax and conclusion of the preceding prophecy.

A GEBOEID DOOR DE PROFETEN

Het is een eer en genoegen om een bijdrage te leveren aan het Festschrift voor mijn collega en vriend prof. Herrie van Rooy, die ik in de loop van vele jaren heb leren kennen als een bekwaam geleerde, zowel filologisch als theologisch. Een van de verbindingslijnen tussen ons beiden is de passie voor de profetie. Waar hij voor de reeks *Historical Commentary on the Old Testament* (Leuven: Peeters Publishers) een commentaar op het boek Ezechiël schrijft, bereid ik een deel over het boek Jeremia voor. De profeten Ezechiël en Jeremia leefden in hetzelfde tijdsgewricht, eind 7^e – begin 6^e eeuw B.C.E., maar waren door een grote afstand van elkaar gescheiden. Uit het Oude Testament is niet op te maken of ze ooit met elkaar contact hebben gehad. Dit laatste ligt gelukkig heel anders met hun commentatoren uit de 21^e eeuw C.E., hoewel de geografische afstand tussen hen nog vele malen groter is. Beiden zijn wij geboeid door tekst

en getuigenis van de profetische boeken, met alle grote en kleine vragen die het onderzoek daarvan oproept. Een van die vragen betreft de interpretatie van een tekstdetail uit Jer. 46, in dit artikel dat dient als een *hommage* aan het adres van de terugtrekkende oudtestamenticus uit Potchefstroom.

B DE COMPOSITIE VAN JEREMIA 46

Het eerste caput van de bundel volkenprofetieën in Jer. 46-51 MT biedt een assemblage van diverse korte profetieën, zowel in poëzie als proza, met Egypte als centraal thema. De meeste exegeten stellen dat Jer. 46 twee grote samengestelde gedichten bevat (vss 2-12 en vss 13-24) met twee aanvullingen (vss 25-26, vss 27-28) aan het slot.¹

De gedeelten 46:2-12 en 46:13-24 hebben elk een eigen opschrift, gekoppeld aan een historische verwijzing. Dat binnen hetzelfde hoofdstuk een tekstuele overgang op deze wijze gemarkeerd wordt, is in de bundel Jer. 46-51 uniek.² De twee profetieën hebben ondanks de interne variatie elk teveel cohesie om ze slechts als een verzameling losse fragmenten te beschouwen. Ook tussen de twee profetieën onderling zijn allerlei thematische en idiomatische verbindingen.³ Wanneer vss 25-26 bij de voorgaande profetie betrokken worden – zoals we hieronder zullen verdedigen – vertonen beide profetieën een drieluik (vss 3-6 // vss 7-10 // vss 11-12; vss 14-19 // vss 20-24 // vss 25-26). Waar de eerste profetie terugziet op het verleden (de expansie van Egypte gestuit), richt de tweede profetie de blik op de toekomst (de invasie in Egypte onstuitbaar), en als zodanig vormen ze samen een profetisch tweeluik van de ondergang van Egypte.

Dit voorstel voor de indeling van Jer. 46 vindt mede steun in de Masoretische tekststructuur. De codex Leningradensis heeft een *s^etumah* (ס) voor 46:1, 46:27 en 47:1, en een *p^etuchah* (פ) voor 46:13. Nog consequenter

¹ Sommigen opteren voor een x-aantal oorspronkelijk zelfstandige tekstfragmenten, maar geven daarbij wel aan dat deze bestemd zijn om “samengelezen” te worden in grotere eenheden, zie bijv. Cornelis de Jong, “De volken bij Jeremia: Hun plaats in zijn prediking en in het boek Jeremia,” (Ph.D. diss., Theologische Universiteit Kampen, 1978), 93-115 en Jack R. Lundbom, *Jeremiah 37-52: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 21C; New York: Doubleday, 2004), 185v.

² Beat Huwyler, *Jeremia und die Völker: Untersuchungen zu den Völkerversprüchen in Jeremia 46-49* (FAT 20; Tübingen: Mohr-Siebeck, 1997), 75, ziet hierin een aanwijzing dat de redactor twee zelfstandige, afgesloten teksteenheden (vss 2-12 en vss 13-24) heeft samengevoegd.

³ Cf. Rainer Kessler, *Die Ägyptenbilder der Hebräischen Bibel: Ein Beitrag zu neueren Monotheismusdebatte* (SBS 197; Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 2002), 54; Gerald L. Keown, Pamela J. Scalise en Thomas G. Smothers, *Jeremiah 26-52* (WBC 27; Dallas: Word Books, 1995), 288; Georg Fischer, *Kap. 26–52* (vol. 2 van *Jeremia*; Freiburg im Breisgau: Herder, 2005), 470.

lijkt de codex Aleppensis te zijn: een *p^etuchah* (פ) voor de belangrijkste cesuren 46:1, 46:13, 46:27 en 47:1.

Dat vss 27-28 een aparte sectie in Jer. 46 vormen is evident, het betreft een heilsprofetie voor Israël die contextueel gezien min of meer een vreemde eend in de bijt is en die in de eindredactie van de bundel om theologische redenen vanuit Jer. 30:10-11 werd ingevoegd.⁴ Het is echter de vraag of de sectie 46:25-26a⁵ op soortgelijke wijze als een toegevoegde appendix beschouwd kan worden. Hoewel vss 25-26a stilistisch en inhoudelijk afwijken van het voorafgaande gedeelte vss 13-24, lijkt er tegelijk toch ook een zekere samenhang mee te zijn. In dit artikel wil ik onderzoeken of dit inderdaad het geval is, en zo ja van welke aard deze samenhang is. Om de vraag naar de functie van 46:25-26a in de directe context te beantwoorden is het noodzakelijk om eerst van de tekstpassage 46:25-26a zelf een beknopte exegese te geven, waarbij ik een nieuwe interpretatie van het omstreden vs 25 zal voorstellen.

C TEKST EN VERTALING VAN JEREMIA 46:25-26a

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל	25aA	<i>JHWH van de machten, de God van Israël,</i>
הֲנִי פֹקֵד אֶל-אֲמוֹן מִנָּא	25aB	<i>zegt: Ik kom Amon van No afstraffen,</i>
וְעַל-פְּרֹעַה וְעַל-מִצְרַיִם	25bA	<i>en de Farao, en Egypte;</i>
וְעַל-אֱלֹהֶיהָ וְעַל-מְלָכֶיהָ	25bB	<i>al zijn goden en al zijn koningen</i>
וְעַל-פְּרֹעַה	25cA	<i>en allen die op de Farao</i>
וְעַל הַבְּטָחִים בּוֹ:	25cB	<i>hun vertrouwen stellen.</i>
וְנָתַתִּים	26aA	<i>Ik geef hen over</i>
בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם	26aB	<i>in de hand van wie hen naar het leven staan,</i>
וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאֱצַר מֶלֶךְ-בָּבֶל	26bA	<i>in de hand van Nebukadnessar, koning van</i>
וּבְיַד-עַבְדָּיו	26bB	<i>Babel, en in de hand van zijn dienaren.</i>

De oordeelsaankondiging הֲנִי פֹקֵד in vs 25aB heeft zeven objecten, waarvan het eerste door de prepositie *אֶל* en de andere zes door *עַל* worden aangegeven. Hoe opmerkelijk ook, rechtvaardigt dit verschil nog niet de mening dat *אֶל-*

⁴ Voor een uitgebreide argumentatie terzake cf. Eric Peels, “‘But Fear not, O Jacob my Servant!’ The Place and Function of the Salvation Oracle Jeremiah 46:27-28 MT,” *OtSt* (2014): forthcoming.

⁵ Jeremia 46:26b bevat een verrassende heilsprofetie voor Egypte, die toegevoegd is aan het voorgaande orakel. Het onderzoek naar de functie en authenticiteit van deze tekst valt buiten het bestek van dit artikel, zie verder hierover o.a. Peter Höffken, “Zu den Heilszusätzen in der Völkerorakelsammlung des Jeremiabuches: Zugleich ein Beitrag zur Frage nach den Überlieferungsinteressen an den Völkerorakelsammlungen der Prophetenbücher,” *VT* 27 (1977): 398-412.

אָמון een latere toevoeging zal zijn,⁶ vaker heeft het object van פָּקַד de prepositie אֶל (cf. bijv. Jer. 50:18). De lange reeks objecten en de merkwaardige volgorde in vs 25 wekt verbazing, temeer daar de Griekse tekst een beduidend kortere tekst heeft (ook vs 26 ontbreekt in de LXX): ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδικῶ τὸν Ἀμων τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐπὶ Φαραω καὶ ἐπὶ τοὺς πεποιθότας ἐπ’ αὐτῷ “Behold, I am avenging Amon, her son, on Pharaoh and on those who trust in him.”⁷

Verschillende exegeten⁸ menen dat de LXX dichter bij de oorspronkelijke tekst staat en dat de Masoretische tekst van vs 25 een latere uitbreiding bevat. Hier staat tegenover dat de Griekse tekst zelf tamelijk problematisch is. De bijstelling τὸν υἱὸν αὐτῆς “haar zoon” is de vertaling van בְּנֵהּ, vermoedelijk een corruptie van “in No” (בְּנֵהּ of מְנֵהּ). Vreemd is ook de gedachte dat de god Amon op de koning en het volk van Egypte gewroken wordt, als zou Egypte *vanwege* de Amon-cultus door JHWH gestraft worden. Waarschijnlijk is in de LXX een gedeelte van de tekst door homoioteleuton weggevallen (tweemaal וְעַל-פָּרַעַה, in 25 bA en 25 cA).⁹ Ook lijkt de LXX in deze tekst een actualisering te bieden: voor de adressaten van de Griekse tekst had Amon als staatsgod van het Nieuwe Rijk in No/Thebe weinig betekenis meer, maar wel als de hellenistische Zeus waarmee Amon in het ptolemeïsche Egypte werd geïdentificeerd: “Durch die Entflechtung von Theben konnte diese Anspielung leicht evoziert werden.”¹⁰

⁶ Pace Kessler, *Ägyptenbilder*, 57.

⁷ Vertaling van NETS (New English Translation of the Septuagint).

⁸ O.a. John Bright, *Jeremiah: A New Translation and Commentary* (AB; Garden City: Doubleday, 1965), 305; Robert P. Carroll, *Jeremiah: A Commentary* (OTL; London: SCM Press, 1986), 771; William McKane, *Commentary on Jeremiah XXVII-LII* (vol. 2 van *Jeremiah: A Critical and Exegetical Commentary*; ICC; Edinburgh: T. & T. Clark, 1996), 1135; Huwyler, *Völker*, 121.

⁹ Zo John G. Janzen, *Studies in the Text of Jeremiah* (HSM 6; Cambridge: Harvard University Press, 1973), 118; Martin Karrer en Wolfgang Kraus, *Psalmen bis Daniel* (vol. 2 van *Septuaginta Deutsch: Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament*; Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2011), 2779v.; Lundbom, *Jeremiah*, 225 (cf. *BHS*).

¹⁰ Karrer and Kraus, *Psalmen bis Daniel*, 2779. De Targum heeft No vertaald met “Alexandrië,” zoals ook in Ez. 30:14-16 en Nah. 3:8. Arie van der Kooij, “The City of Alexandria and the Ancient Versions of the Hebrew Bible,” *JNSL* 25 (1999): 137-149, heeft echter aangetoond dat deze oude, maar foutieve, identificatie van No met Alexandrië veroorzaakt is door de omschrijving van No in Nah. 3:8 als een stad die zich tussen de rivieren bevindt met water rondom. Curieus is de lezing van Targum Jonathan (רְגוּשָׁה), die teruggaat op het Hebreeuwse רְגוּשָׁה (drukte, lawaai) in plaats van אָמון (Amon): “I will punish the noise of Alexandria” (vertaling van Robert Hayward, *The Targum of Jeremiah: Translated, with a Critical Introduction, Apparatus, and*

Het onderzoek in het vervolg van dit artikel richt zich op de Masoretische versie van Jer. 46:25v.

D EXEGESE EN STRUCTUUR VAN JEREMIA 46:25-26a

Uniek is de deficiënte godsspraakformule (zonder כה) waarmee vs 25 opent; een bijzondere betekenis is hieraan echter niet toe te kennen. Voor de vierde maal in Jer. 46 wordt het epitheton יהוה צבאות gebruikt (cf. vss 10 en 18), nu samen met “de God van Israël” (אלהי ישראל). De benaming יהוה צבאות אלהי ישראל wordt tientallen malen in het boek Jeremia gevonden (elders in het Oude Testament slechts een enkele keer), en kan tot het typisch jeremiaans taalgebruik worden gerekend. Aan het eind van de beide profetieën in Jer. 46 over de worsteling tussen de twee machten Egypte en Babylonië (“het Noorden”) wijst de profetische vinger op de God van Israël die beslissend in het spel is: zijn goddelijk “Ik” bepaalt de geschiedenis. Aldus gelezen, vormt vs 25 in zekere zin het hoogtepunt, “die eigentliche Stossrichtung”, van de beide profetieën tegen Egypte in Jer. 46. Wat op het politieke vlak zich afspeelt, betekent theologisch dat JHWH de hoogste religieuze, militaire en maatschappelijke krachten van Egypte ter verantwoording roept. In alles wat Egypte overkomt, ziet de profetie de straffende hand van God. Opvallend vaak wordt in het boek Jeremia gebruik gemaakt van het verbum פקד, in de zin van “(af)straffen”, “tuchtigen”, “Heimsuchen”, “to punish”¹¹ en de formule הנני פוקד (“zie, Ik kom straffen”). Aansluitend bij vs 21 (“de tijd van hun פקודה”) wordt het straffend oordeel in vss 25-26a over heel Egypte uitgestrekt, van hoog tot laag, over hemel en aarde.

Met zeven preposities richt het godswoord van vs 25 zich tot Egypte; met driemaal de prepositionele uitdrukking ביד wordt in vs 26a het goddelijk strafinstrument aangewezen. Al met al is vs 25 opvallend lang. Verschillende voorstellen zijn gedaan om te snoeien in deze “volle” tekst van vs 25; met name de dubbele vermelding van de Farao lijkt tamelijk redundant.¹² Lundbom

Notes (ArBib 12; Edinburgh: T. & T. Clark, 1987), 169. Cf. de vertaling “tumultum” in de Vulgata.

¹¹ Rudolf Meyer en Herbert Donner, eds., *Wilhelm Gesenius' hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (18th ed.; Berlin: Springer Verlag, 1987-), 1070v en *DCH* 6:740. Volgens G. André, “פקד” *ThWAT* 6:716, wordt dit woord specifiek voor het rechtsoordeel van de goddelijke rechter gebruikt.

¹² Arnold Ehrlich, *Randglossen zur Hebräischen Bibel: textkritisches, sprachliches und sachliches* (Hildesheim: Georg Olms, 1968), 355, acht MT hier hopeloos corrupt. John A. Thompson, *The Book of Jeremiah* (NICOT; Grand Rapids: Eerdmans, 1980), 694, en Wilhelm Rudolph, *Jeremia* (HAT; Tübingen: Mohr Siebeck, 1958), 252, schrappen het eerste ועל-פרעה; Paul Volz, *Der Prophet Jeremia übersetzt und erklärt* (KAT; Leipzig: Scholl, 1928), 400, schrapt het tweede ועל-פרעה. William L. Holladay, *Chapters 26-52* (vol. 2 of *Jeremiah: A Commentary on the Book of the*

meent echter dat deze dubbele vermelding functioneel is: “The accumulation looked at as a whole appears to be structured, with the two Pharaohs coming in the second and penultimate positions and Egypt’s gods placed climactically at the center.”¹³ Op basis hiervan structureert hij vs 25 als volgt:

Amon of Thebes
 and upon *Pharaoh*
 and upon Egypt
 and upon *her gods*
 and upon her kings
 and upon *Pharaoh*
 and upon those trusting in him.¹⁴

Hoe interessant dit voorstel ook is, meen ik toch dat de structuur van de tekst hiermee onvoldoende recht wordt gedaan. De quintessens van vs 25 ligt namelijk niet in de bestraffing van de goden van Egypte op zich. Een andere verklaring ligt meer voor de hand.

De opsomming van de objecten van het strafoordeel van JHWH is niet willekeurig, maar volgt in vs 25 een bepaald en herkenbaar patroon.¹⁵ Eerst is sprake van een reeks van drie objecten in de *singularis*. Elk van deze objecten wordt bij name/titel genoemd: Amon, de Farao en Egypte. Dan volgt een tweede reeks, ook van drie objecten, in de *pluralis*: goden, koningen en “wie op hem vertrouwen” (ועל הבטחים בו). De plurale tweede reeks sluit exact aan bij de volgorde van de singulare eerste reeks: ieder object uit de eerste reeks wordt in de tweede reeks als het ware gepluraliseerd. In deze tweede reeks is ועל-פרעה ingevoegd¹⁶ om het “op hem” (בו) te verduidelijken.¹⁷ De opbouw is die van hoog tot laag, beginnend bij de oppergod Amon, en via de Farao (de incarnatie van de godheid) afdalend tot de bevolking van Egypte. Dit symboliseert een totaliserend gericht, waarbij alle religieuze, politieke en

Prophet Jeremiah; Hermeneia; Minneapolis: Fortress Press, 1989), 324, wil de tekst aanpassen aan de lengte van de Griekse tekst, cf. Janzen, *Studies*, 118). Willekeurig is het tekstkritisch voorstel van BHS om de ץ uit het eerste ועל-פרעה te schrappen en na de naam Amon dus te lezen “en zijn stier.”

¹³ Lundbom, *Jeremiah*, 224.

¹⁴ Lundbom, *Jeremiah*, 224. Hij is overigens de enige commentator die een zinvolle structuur in dit vers meent te kunnen ontdekken.

¹⁵ Pace Louis Stulman, *Jeremiah* (AOTC; Nashville: Abingdon Press, 2005), 357, die spreekt van een “clumsy construction.”

¹⁶ Oorspronkelijk een glosse? Cf. Patrick Wilton, “More Cases of *waw explicativum*,” *VT* 44 (1994): 125-129.

¹⁷ Zo terecht Fischer, *Jeremia* 2, 486. Mogelijk is voor de aparte prepositionele formulering gekozen (in plaats van “Farao” rechtstreeks te voegen in “die op hem vertrouwen”) om het zevental van het goddelijk gericht vol te maken (cf. de reeks van zeven preposities).

maatschappelijke verbanden betrokken zijn: god-koning-land (singularis) // goden-koningen-bevolking (pluralis). Hemel en aarde komen onder het oordeel. Vanwege dit totaliserend karakter, dat vooral in de pluralis uitkomt, voeg ik in de vertaling van vs 25 bij de tweede trits het woord “al/alle” toe.

Als eerste object wordt Amon genoemd, de godheid die in het Nieuwe Rijk een prominente plaats inneemt en die in de loop der tijd met de zonnegod Re werd geïdentificeerd.¹⁸ De hoofdlocatie van de Amon-Re verering is de Karnak-tempel te No / Thebe.¹⁹ De vermelding van No in vs 25 heeft niet primair de geografische functie om de uitgestrektheid van het oordeel te accentueren. Naast Nof/Memfis, de hoofdstad van Beneden-Egypte in vss 14 en 19, zou dan in vs 25 ook No/Thebe, de hoofdstad van Boven-Egypte, genoemd zijn: van noord tot zuid, de “beide landen”. Evenmin is Amon van No in vs 25 het complement van de godheid Ptah van Nof, zoals door Huwylers²⁰ met het oog op vs 15 stelt; het is niet zeker dat in vs 15 naar deze godheid verwezen wordt (zoals wel het geval is in de versie van de LXX). Het noemen van No in vs. 25 heeft veeleer een inhoudelijk-theologische functie: dit is de residentie van de rijksgod van Egypte in de tijd van Jeremia, bekleed met het hoogste gezag over goden en mensen, landen en volken.

Het gaat in deze tekst niet zozeer om een specifiek deuteronomistisch issue, nl. de superioriteit van JHWH boven de afgoden,²¹ maar om een onderdeel van het totaalgericht van JHWH over Egypte, dat dus óók de goden, gepersonifieerd in de rijksgod Amon, raakt (cf. 51:44). Dat is het eerste niveau. Het tweede niveau is de Farao, zoon van Amon-Re, met het hoogste gezag over Egypte. Het derde niveau is het land en volk van Egypte zelf. Het oordeelsgericht wordt in de tweede helft van vs 25 herhaald en versterkt met een reeks van drie objecten in de pluralis, analoog aan de eerste trits opnieuw van hoog tot laag, van hemel tot aarde. Eerst de goden (אלהיה, het suffix heeft betrekking op Egypte) dan de koningen (מלכיה), dan de mensen (הבטחים). Gelet op de pluralis in deze trits, is “koningen” מלכיה niet intensief (een majesteitsmeervoud voor de ene Farao) maar successief, duidend op de vorsten van Egypte de tijden door.

Wie zijn degenen die op hem (de Farao) vertrouwen (הבטחים בו)? Vanuit de structuur van vs 25 is primair te denken aan de Egyptenaren zelf: de bevolking, de elite, de ambtenaren en het leger (de huurlingen). Het is echter niet onmogelijk dat deze formulering (cf. Jes. 36:6) tevens is gekozen om indirect de pro-Egyptische politiek aan Jeruzalems hof en/of de

¹⁸ Jan Assmann, “Amun,” *DDD*: 28-32.

¹⁹ No werd “de stad van Amon” genoemd, cf. John H. Walton, ed., *Zondervan Illustrated Bible Background Commentary* (vol. 4; Grand Rapids: Zondervan, 2009), 339.

²⁰ Huwylers, *Völker*, 122.

²¹ *Pace* Huwylers, *Völker*, 122v.

hoop van de joodse exulanten in Egypte te veroordelen (cf. Jer. 2:18v, 37:6vv; Ez. 29:16).²²

De bestraffing van Egypte (vs 25) krijgt in vs 26 een concrete invulling: Egypte zal overgegeven worden in de hand/macht (ביד) van Babel. De LXX mist deze tekst; alle andere versies steunen de Masoretische teksttraditie. Wat vs 24 in poëtische vorm al aankondigde, wordt in vs 26 in proza uitgewerkt. Het “volk uit het Noorden” (vs 24) is de Babylonische vijand, Nebukadnessar en de zijnen (cf. voor de terminologie van vs 26a ook Jer. 21:7 en Jer. 44:30). Wie is het goddelijk strafinstrument? Eerst in het algemeen: “wie hen naar het leven staan” (מבקשי נפשם). Daarna gespecificeerd: Nebukadnessar, koning van Babel en grote tegenspeler van de Farao, en zijn dienaren (עבדיו). In 2 Kon. 24:11 wordt van deze עבדים gezegd dat zij Jeruzalem belegeren; in dit verband gaat het dus om Nebukadnessars legermanscapen, officieren en soldaten.

E FUNCTIE VAN JEREMIA 46:25-26a IN DE DIRECTE CONTEXT

Op basis van de exegese van vss 25-26a kan nu de hoofdvraag van dit artikel beantwoord worden, namelijk wat de functie van dit gedeelte is in de directe context van Jer. 46.

Met verwijzing naar de introducerende godsspraakformule in vs 25 en het zijns inziens poëtische karakter van deze tekstpassage meent Thompson dat het gaat om een aparte eenheid, een nieuwe en laatste profetie van Jeremia over Egypte.²³ Enerzijds verschilt de stijl echter aanzienlijk van het voorgaande gedeelte – terecht worden vss 25-26a in de lay-out van de *Biblia Hebraica Stuttgartensia* als proza weergegeven²⁴ – en anderzijds wijzen thematische en idiomatische overeenkomsten met Jer. 46:14-24 op een doelbewuste verbinding van vss 25-26a met het voorgaande. Dit wordt door de meeste commentatoren ook wel gezien, die hiervoor verschillende typeringen hanteren: “midrash”, “samenvatting”, “herinterpretatie”, “commentaar”. Stellig gaat het om meer dan slechts een appendix, maar ook schiet een term als “commentaar” tekort. Vss 25-26a vatten het voorgaande samen en geven een verhelderend

²² Zo bijv. Keown, Scalise and Smothers, *Jeremiah 26-52*, 294; Fischer, *Jeremia 2*, 486; Michael P. Maier, *Ägypten – Israels Herkunft und Geschick: Studie über einen theo-politischen Zentralbegriff im hebräischen Jeremiabuch* (Frankfurt am Main: Lang, 2002), 286; Huwyler, *Völker*, 122; Lundbom, *Jeremiah*, 226; Tremper Longman, *Jeremiah, Lamentations* (NIBCOT; Massachusetts: Peabody, 2008), 281 en John L. Mackay, *Jeremiah* (MComm; vol. 2; Fearn: Christian Focus Publications, 2004), 456. Cf. echter McKane, *Jeremiah 2*, 1136 en Carroll, *Jeremiah*, 772.

²³ Thompson, *Jeremiah*, 694.

²⁴ Cf. ook Bright, *Jeremiah*, 308.

perspectief van wat daar gaande is. Het gaat, kortom, om een verdiepende conclusie.

De meeste exegeten die uitgaan van een grotere teksteenheid in de tweede helft van Jer. 46 (vss 13-24) beschouwen vs 24 als de afsluiting van deze perikoop, zodat beide profetieën van Jer. 46 uitlopen op de vermelding van de smaad en schande van Egypte (vs 12, vs 24).²⁵ Inderdaad is de passage vss 25-26a anders van aard dan het voorgaande gedeelte: deze sectie heeft een nieuwe inleidingsformule, is literair gezien eerder proza dan poëzie, brengt voor het eerst de vermelding van "de God van Israël" en de goden van Egypte, en noemt de hoofdstad No in plaats van de hoofdstad Nof.

Tegelijk zijn er goede argumenten om vss 25-26a toch bij vss 13-24 te nemen en in één zinsverband te lezen. Ook wanneer dit fragment ooit een zelfstandige teksteenheid was, is het nu tekstueel en redactioneel ingebed in de tweede profetie over Egypte in Jer. 46:

- (i) het oordeel van JHWH over Egypte wordt verwoord met dezelfde notie פקד in vs 21 en vs 25;
- (ii) Egypte wordt door JHWH "overgegeven in de macht van" (נתן ביד) Babel, in vs 24 en vs 26;
- (iii) de opname van de controverse tussen de Farao en "JHWH van de machten" uit vs 17v in vs 25;
- (iv) de totalisering van het gericht door het noemen van beide hoofdsteden van Egypte, Nof/Memfis in vss 14,19 en No/Thebe in vs 25;
- (v) de vermelding van Nebukadnessar in vs 13 en vs 26 als *inclusio*.

In vss 25-26a wordt zevenmaal met een prepositie aangegeven tegen wie JHWH zich richt, en driemaal in wiens macht Hij Egypte overgeeft. Verzen 25-26 vormen op deze wijze een samenvatting en krachtige onderstreping van de tweede gerichtsprefetie over Egypte in vss 14-24.²⁶

Samen met vs 13 vormt de tekstpassage van vss 25-26a het framework van de tweede profetie tegen Egypte, waarbij vs 13 de historische context aangeeft en vss 25-26a een theologische dieptepeiling. De ondergang van Egypte, in vss 14-24 sterk beeldend beschreven, wordt door vss 25-26a nu²⁷ in concreto rechtstreeks toegeschreven aan JHWH, de God van Israël. Hij is in de eerste persoon het handelend subject van de beide verba פקד en נתן in vss 25-

²⁵ Cf. Jared J. Jackson, "Jeremiah 46: Two Oracles on Egypt," *HBT* 15 (1993): 141.

²⁶ Het is dus te weinig, om in vss 25-26a slechts een uitwerking van vs 24 te zien, zoals Rudolph, *Jeremia*, 252, meent (25 = 24a, 26a = 24b), of om met Holladay, *Jeremiah* 2, 326, deze verzen te lezen als een midrasj op vs 21 en vs 24.

²⁷ Vgl. ook reeds vs 15.

26a.²⁸ Vervolgens wordt deze ondergang zelf nu geïnterpreteerd als een goddelijke straf: JHWH rekent af met Egypte. Tevens wordt in vss 25-26a een nadere identificatie van de "partijen" gegeven: enerzijds gaat het om Egypte "van hoog tot laag", anderzijds blijken de "horzel uit het Noorden" (vs. 20) en de "vijand uit het Noorden" Nebukadnessar en zijn manschappen te zijn.

Wanneer en door wie is deze passage geschreven en/of toegevoegd? De meeste exegeten onthouden zich van een oordeel over datering en auteurschap. Het is duidelijk dat vss 25-26a goed aansluiten bij vss 14-24, maar tegelijk een andere stijl en een eigen perspectief hebben. Wellicht was dit het werk van een latere redactor, die aan de sterk beeldende en historisch "vage" profetie van vss 14-24 met de vss 13 en 25v. een concreet historisch en theologisch frame heeft willen geven. De mogelijkheid dat hierbij gebruik werd gemaakt van woorden die teruggaan op de profeet Jeremia zelf moet niet worden uitgesloten.²⁹

F CONCLUSIE

In de samengestelde bundel volkenprofetieën tegen Egypte in Jer. 46 vormt de tekstpassage van vss 25-26 een zelfstandig element, dat stilistisch en inhoudelijk afwijkt van de voorafgaande profetie in vss 13-24, maar dat tegelijk bedoeld is om nauw met deze profetie samengelezen te worden. In vss 25-26 komt de voorafgaande profetie tot een verdieping en conclusie. Op bijzondere wijze tekenen deze verzen het totaliserende gerichtsoordeel waarmee Egypte van hoog tot laag wordt afgestraft, en wel door YHWH als de grote Agens op het wereldtoneel, die zich bedient van de Babylonische vorst Nebukadnezar als zijn instrument.

BIBLIOGRAFIE

- Assmann, Jan. "Amun." Pages 28-32 in *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Edited by Karel van der Toorn, Bob Becking, and Pieter W. van der Horst. Leiden: Brill, 1999.
- Bright, John. *Jeremiah: A New Translation and Commentary*. The Anchor Bible. Garden City: Doubleday, 1965.
- Carroll, Robert P. *Jeremiah: A Commentary*. Old Testament Library. London: SCM Press, 1986.
- Clines, David J. A., ed. *The Dictionary of Classical Hebrew*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2007.

²⁸ "Das exklusiv jer »siehe, ich bin heimsuchend« (...) gibt dem Geschehen, der Niederlage Ägyptens vor den Angreifern, einen tieferen Sinn als Ahnden Gottes" (Fischer, *Jeremia* 2, 486).

²⁹ Wat taal, stijl en inhoud van de profetie in 14-24 zelf betreft, deze zijn zodanig dat er geen reden is deze tekst aan de profeet Jeremia zelf te ontzeggen, zoals door de meeste moderne exegeten ook erkend wordt (Thompson, *Jeremiah*, 687; F. B. Huey, Jr., *Jeremiah Lamentations* (NAC; Nashville: Broadman Press, 1993), 381, Lundbom, *Jeremiah*, 227; Huwylar, *Völker*, 110).

- De Jong, Cornelis. “De volken bij Jeremia: Hun plaats in zijn prediking en in het boek Jeremia.” Ph.D. diss., Theologische Universiteit Kampen, 1978.
- Ehrlich, Arnold. *Randglossen zur Hebräischen Bibel: textkritisches, sprachliches und sachliches*. Hildesheim: Georg Olms, 1968.
- Fabry, Heinz-Josef en Helmer Ringgren. *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Stuttgart: Kohlhammer, 1989.
- Fischer, Georg. *Kap. 26–52*. Volume 2 van *Jeremia*. Herder Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Freiburg im Breisgau: Herder, 2005.
- Hayward, Robert. *The Targum of Jeremiah: Translated, with a Critical Introduction, Apparatus, and Notes*. The Aramaic Bible 12. Edinburgh: T. & T. Clark, 1987.
- Höffken, Peter. “Zu den Heilszusätzen in der Völkerorakelsammlung des Jeremiabuches: Zugleich ein Beitrag zur Frage nach den Überlieferungsinteressen an den Völkerorakelsammlungen der Prophetenbücher.” *Vetus Testamentum* 27 (1977): 398-412.
- Holladay, William L. *Chapters 26-52*. Volume 2 van *Jeremiah: A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah*. Hermeneia: a Critical and Historical Commentary on the Bible. Minneapolis: Fortress Press, 1989.
- Huey, F. B., Jr. *Jeremiah, Lamentations*. The New American Commentary 16. Nashville: Broadman Press, 1993.
- Huwylar, Beat. *Jeremia und die Völker: Untersuchungen zu den Völkersprüchen in Jeremia 46-49*. Forschungen zum Alten Testament 20. Tübingen: Mohr-Siebeck, 1997.
- Jackson, Jared J. “Jeremiah 46: Two Oracles on Egypt.” *Horizons in Biblical Theology* 15 (1993): 136-144.
- Janzen, John G. *Studies in the Text of Jeremiah*. Harvard Semitic Monographs 6. Cambridge: Harvard University Press, 1973.
- Karrer, Martin en Wolfgang Kraus. *Psalmen bis Daniel*. Volume 2 van *Septuaginta Deutsch: Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2011.
- Keown, Gerald L., Pamela J. Scalise en Thomas G. Smothers. *Jeremiah 26-52*. Word Biblical Commentary 27. Dallas: Word Books, 1995.
- Kessler, Rainer. *Die Ägyptenbilder der Hebräischen Bibel: Ein Beitrag zu neueren Monotheismusdebatte*. Stuttgarter Bibelstudien 197. Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 2002.
- Longman, Tremper. *Jeremiah, Lamentations*. New International Biblical Commentary on the Old Testament. Massachusetts: Peabody, 2008.
- Lundbom, Jack R. *Jeremiah 37-52: A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Bible 21C. New York: Doubleday, 2004.
- Maier, Michael P. *Ägypten – Israels Herkunft und Geschick: Studie über einen theologischen Zentralbegriff im hebräischen Jeremiabuch*. Frankfurt am Main: Lang, 2002.
- Mackay, John L. *Chapters 21-52*. Volume 2 van *Jeremiah*. A Mentor Commentary. Fearn: Christian Focus Publications, 2004.
- McKane, William. *Commentary on Jeremiah XXVII-LII*. Volume 2 van *Jeremiah: A Critical and Exegetical Commentary*. International Critical Commentary. Edinburgh: T. & T. Clark, 1996.

- Meyer, Rudolph en Herbert Donner, eds. *Wilhelm Gesenius' hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. 18th ed. Berlin: Springer Verlag, 1987-.
- Peels, Eric. "'But Fear not, O Jacob my Servant!' The Place and Function of the Salvation Oracle Jeremiah 46:27-28 MT." *Oudtestamentische Studiën* (2014): forthcoming.
- Rudolph, Wilhelm. *Jeremia*. Handbuch zum Alten Testament. Tübingen: Mohr Siebeck, 1958.
- Schneider, Thomas. "Jeremia in Memphis: Eine Neusituierung von Jeremia 46, 13-24." Pages 78-97 in *Prophetie und Psalmen*. Festschrift Klaus Seybold; edited by Beat Huwlyer, Hans-Peter Mathys and Beate Weber. Alter Orient und Altes Testament 280. Münster: Ugarit Verlag, 2001.
- Stulman, Louis. *Jeremiah*. Abingdon Old Testament Commentaries. Nashville: Abingdon Press, 2005.
- Thompson, John A. *The Book of Jeremiah*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, 1980.
- Van der Kooij, Arie. "The City of Alexandria and the Ancient Versions of the Hebrew Bible." *Journal of Northwest Semitic Languages* 25 (1999): 137-149.
- Volz, Paul. *Der Prophet Jeremia übersetzt und erklärt*. Kommentar zum Alten Testament. Leipzig: Scholl, 1928.
- Walton, John H., ed. *Zondervan Illustrated Bible Background Commentary*. Grand Rapids: Zondervan, 2009.
- Wilton, Patrick. "More Cases of *waw explicativum*." *Vetus Testamentum* 44 (1994): 125-129.

Prof. dr. H.G.L. Peels, hoogleraar Oude Testament aan de Theologische Universiteit van Apeldoorn, Nederland; research fellow van de vakgroep Oude Testament, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein, Zuid-Afrika. Motetstraat 27323 LE Apeldoorn, Nederland. *Email*: hglpeels@filternet.nl